

שארית מנחם

אמרות טהורות, דיבורים קדושים, ערבים ומתוקים, בדרך פרד"ם
מאת כ"ק אדמו"ר הגה"ק רבי מנחם מענדיל מווישניווא זי"ע

פרשת בראשית

יוצא לאור ע"י

מכון

ברכת נפתלי

להוצאת ספרי רבוה"ק זצלה"ה

ע"ש הרה"צ רבי נפתלי צבי בן כ"ק

אדמו"ר רבי ברוך זצ"ל מווישניווא

מאנסי נ"י

מדה"ר בורא קצות הארץ, היינו שברא העולם בשיתוף מדת הרחמים, ועכ"ח דמהני תשובה, וא"ת קושיית העיקרים איך אפשר לומר שינוי רצון אצלו יתברך, עז"א אין חקר לתבונתו וא"א להשיגו וד"ל.

והנה בתחילת הבריאה ששיתף הקב"ה מדת הרחמים, אבל אז היה לפניו משורת הדין כי מלך שמחל על כבודו אינו מחול, וא"כ ההנהגה ברחמים אין נראה כ"כ אמת, ע"כ הס"ת של בראשית ברא אלהים הוא אמת, אבל לא ביושר כסידרו, אבל כשבא שבת שמורה שהוא כבי בחינת אב ואנו בניו למקום, ולכן אנו משתמשים בשרביטו ולא הוי בכלל משתמש בשרביטו של מלך שחייב מיתה, עיין בבני יששכר (מאמרי השבתות מאמר ט') ובחיד"א דשבת נקרא שרביטו של מלך ולכן גוי ששבת חייב מיתה, הרי דשבת מורה שאנו בבחי' בניו, ואב שמחל על כבודו כבודו מחול וא"כ יכול לרחם עלינו אפילו במדת אמת, וזה רומז בס"ת ברא אלהים לעשות שהוא ס"ת אמת ביושר כסידרו. דבשבת שאנו בבחי' בניו אז הנהגת הרחמים אפי' עפ"י מדת אמת כנ"ל. והנה שבת הוא מתנת חלקו של משרבע"ה, כמבואר במד"ר (שמות א' ל"ב מובא בטוא"ח סי' רפ"א) שמשה בחר לישראל את השבת ליום מנוחה במצרים וע"כ אומרים בתפלת שבת ישמח משה במתנת חלקו. ומשרע"ה הוא שורש האמת כמאמרם ז"ל (ב"ב ע"ד ע"א) משה אמת, וכן הוא ג"כ עמוד הרחמים, כרועה על צאנו. והנה שלמה המלך ע"ה רמז ג"כ תיבת אמת (בקהלת י"ב י"ג) בס"ת של את אלהים ירא אבל הוא שלא ביושר, אבל גבי משה שהוא בבחינת שבתא דכולא שתא, כמבואר, ואז אף במדת האמת מוצדק הנהגת הרחמים כנ"ל. וזה יש לפרש מאחז"ל (ר"ה כ"א ע"ב) בקש קהלת להיות כמשה, היינו במדת אמת, שיהי' ביושר כמו במשרע"ה, יצאה ב"ק ואמרה כתב "יושר" דברי אמת. שזה רק במשרע"ה שהוא שורש האמת כנ"ל. והנה אי' בשבת (ק"ד ע"א) קושטא קאי, ע"כ משה שהוא שורש האמת לא מת עיין סופ"ק דסוטה (י"ג ע"ב) והוא עוד גם עתה נביא בישראל. וזה יש לרמז

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ והארץ היתה תוהו וגו' ורוח אלהים מרחפת וגו' ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור. ונ"ל לנעוץ התוהו"ק סופה בתחלתה, דהנה העיקרים מקשה איך מהני תשובה לשנות רצון הש", ומתרצים שתחלת בריאת העולם היה על דרך זה, כמו שפירש"י שבתחלה ברא את העולם במדת הדין ואח"כ שותף מדת הרחמים. וממילא אין זה שינוי רצונו ית', ובזה יל"פ מה שאומרים אל ארך אפים אתה ובעל הרחמים נקראת, בזה ששיתף אח"כ מדת הרחמים, עי"ז ודרך תשובה הורית, שתשובה מועלת.

והנה משרבע"ה עשה מורא גדול לישראל באמרו (דברים ד' כ"ו) כי אבד תאבדון וכדומה, כאילו ח"ו אין תשובה מועילה לחוטא וא"א לשנות הגזרה, וזשה"כ (בסוף פר' וזאת הברכה) ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל, דהמורא על שאין מועיל תשובה לשנות הגזירה לא היה רק לעיני כל ישראל, כדי שלא יאמרו אחטא ואשוב, אבל באמת בראשית ברא אלהים שהוא מדה"ד את השמים ואת הארץ, וכשראה והארץ היתה תוהו ובוהו וחשך על פני תהום אז ורוח אלהים מרחפת על פני המים, עפ"י מ"דאי' בירושלמי (מכות פ"ב הל"ו) שאלו לחכמה חוטא מהו עונשו אמרה להם חטאים תרדוף רעה, שאלו לנבואה וכו' אמרה להן הנפש החוטאת היא תמות, שאלו לקוב"ה וכו' אמר להן יעשה תשובה ויתכפר לו, וזה"פ ורוח אלהים שאמר נפש החוטאת תעשה תשובה דלא כנבואה שאמרה תמות, מרחפת על פני המים, ע"כ ויאמר אלהים יהי אור מדת הרחמים.

ובזה יל"פ הפסוק (ישעי' מ' כ"ו) למה תאמר יעקב וגו' נסתרה דרכי מו' ומאלהי משפטי יעבור, ר"ל למה תאמר שנסתרה ההנהגה במדת הרחמים ורק מאלהי שהוא מדה"ד משפטי יעבור וכיון שהנהגה במידת הדין לא יועיל תשובה, ועוד מוסיף ישעי' הנביא דמבריאת העולם ששיתף הקב"ה מדת הרחמים יש ראי' דמהני תשובה וזש"א הלא ידעת וגו' אלהי עולם ה' בורא קצות הארץ וגו' אין חקר לתבונתו, אלהי וגו' ה' שהוא

ג"כ בפסוק בסוף פר' וזאת הברכה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, היינו "קם" פי' שיהי' עדיין קיים בבחי' קושטא קאי, כמשה שיהי' עוד נביא גם עתה בישראל וזכותו תעמוד לנו סלה.

בראשית ברא אלהים וגו'. וברש"י ולא אמר ברא ה' שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין וכו' ושתפה למדת הדין והיינו דכתיב (להלן ב' ד') ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. י"ל בהקדם הפסוק (תהלים קכ"א ב') אשא עיני אל ההרים מאין יבוא עזרי, עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ, דהנה ידוע דשמים מרמזים על דין כהא דכתיב (שם ע"ו ט') משמים השמעת דין, והארץ על רחמים, ולכך בתחילה כתיב בראשית ברא אלהים את השמים שרומזו לדין, הזכיר רק שם אלהים שהוא מדת הדין, ואח"כ כתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים, הזכיר גם ארץ שרומזו על רחמים, שהזכיר שם הוי' שהוא מדת הרחמים, משום דהעיקר ה' השמים דהיא מדת הדין, ואח"כ הזכיר ביום עשות וכו' ארץ ושמים, הזכיר ארץ דמורה על רחמים מקודם, דשיתפה למדת הדין, והנה מציינו בגמ' (סוכה נ"ב ע"א) דהיצה"ר נדמה לצדיקים כהר, ובזה י"ל פ' הפסוק, אשא עיני אל ההרים, היינו אל היצה"ר וכת דילי, מאין יבוא עזרי, ממדת הדין, לז"א, עזרי מעם ה', שהוא שם הרחמים דאע"פ דהאדם אינו הגון ואינו כדאי מ"מ דרכו של הקב"ה להיטיב לבריותיו, והראי' לזה, עושה שמים וארץ, דקודם רצה לברוא העולם רק במדת הדין ולכך הקדים שמים דמרמזו ע"ז, וראה שאינו יכול להתקיים לכך חזר אח"כ ועשה להיפך ומוזה ראי' שהוא רוצה ברחמים.

בראשית ברא אלהים. פירש"י שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין וראה שאין העולם מתקיים והקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין, וי"ל הכוונה דעפ"י מדת הדין אין לקבל תשובה מאדם שחטא, וממילא לא היה קיום לעולם, לכן שיתף מדת הרחמים ומועיל תשובה ויהיה קיום לעולם, והנה כ"ז באדם שמכיר ומבין שחטא ועליו לחזור בתשובה, אבל מי שאינו מכיר שחטא א"כ אינו נותן לב לשוב, וזה י"ל בפ' הכתוב בתהלים (פ"ב ה') לא ידעו ולא יבינו בחשיכה יתהלכו ימוטו כל מוסדי ארץ, פי' אלה שלא ידעו שהולכים בחשיכה שהם בעלי עבירה ואינם נותנים לב לשוב, ע"כ ימוטו כל "מוסדי הארץ", הוא התשובה, וא"כ אין קיום לעולם ח"ו.

בראשית ברא אלהים וגו' ביום עשות אלהים. וברש"י בתחילה עלה במחשבה לבראתו במידת הדין, והבריאה במעשה שהיה בעשרה מאמרות ה' בשיתוף מידת הרחמים, וזש"נ (תהלים ל"ג ו') בדבר ה' שהוא רחמים שמים נעשו. דהבריאה במעשה ה' במידת רחמים. ובזה י"ל פ' מה שאומרים בתפילה ברוך שאמר והיה העולם דהיינו שמהללן להשי"ת על אמירתו דייקא בשעת הבריאה שהי' ברחמים ולא על

המחשבה שהיה במידת הדין, ועי"ז ברוך מרחם על הארץ. ויש לרמוז זה גם בדברי רש"י זבחים (ב' ע"ב) ד"ה לשם ה' על הגמ' שם לשם ששה דברים הזבח נזבח לשם זבח לשם זבח לשם זבח לשם זבח, (עי"ש ובהגהות הב"ח) שפירש לשם ה' שאמר והיה העולם עכ"ל, מרומז בתיבת "שאמר", דהאמירה בבריאה ה' ברחמים כנ"ל. וכמו"כ גם הקרבן הוא מצד הרחמים בלתי לה' לבדו שהוא מדת הרחמים, ולא לאלהים שרומזו לדין, (עיין בזה"ק משפטים דף קי"ט ע"ב עה"פ זבח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו). וע"כ ראוי שיכוין בעת הקרבן שהוא מצד הרחמים לשם ה' "שאמר" והיה העולם שגם זה מצד מדת הרחמים.

בראשית. י"ל דאותיות של תחלה ואמצע וסוף של התורה שהם מתיבות בראשית, גחון, ישראל הוא אותיות בול"ל ר"ת בפ"ך ובלב"ך לעשותו, והוא ג"כ אותיות לב"ו כי רחמנא לבא בעי (סנהדרין ק"ו ע"ב).

בראשית. איתא בתיקוני זהר (תיקונא תשיעאה) שבראשית אותיות ירא שבת. וי"ל דמי שמשגיג קצת גדלות הבורא יתב"ש יש לו יראה ובושה מפני הדר גאווה, ולכן אמרו חז"ל נדרים (כ' ע"א) עה"פ (שמות כ' י"ז) בעבור תהיה יראתו על פניכם, זהו הבושה, לבלתי תחטאו, מלמד שהבושה מביאה לידי יראת חטא. והנה שבת קודש מסוגל להשגה ביראת ה', ועי"ז ירא שבת אותיות בש"ת, ואוצרו של הקב"ה הוא היראה כמש"נ (ישעי' ל"ג ו') יראת ה' הוא אוצרו, וזשחז"ל בפ"ק דשבת (י' ע"ב) מתנה טובה יש לי בבית גנוי ושבת שמה, ר"ל שבת אותיות בש"ת, ובושה מביא ליראה כנ"ל, והיינו בושה ויראה יש לי בבית גנוי, יראת ה' הוא אוצרו.

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ והארץ היתה תוהו ובוהו וגו' ויאמר אלהים יהי אור וגו'. לנעוץ סוף התורה בתחלתה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל, י"ל עפ"י הידוע ההבדל בין רם לגדול דבחינת רם הוא דבר שעומד רק למעלה, ובחינת גדול הוא מלמעלה למטה, וזש"נ (תהלים צ"ט ב') ה' בציון גדול ורם הוא על כל העמים, דאצל ישראל המצוינים בתורה ומצוות ומאמינים בהשגחתו יתברך הפרטית בשמים ובארץ על כל הברואים, הוא גדול, היינו בחינת גדול, ורם הוא על כל העמים, היינו לאוה"ע שאומרים רק בשמים כבודו ועוב ה' את הארץ, ע"כ אצלם הוא רק בחינת רם. וזהו ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל, שמרבע"ה השריש את האמונה בישראל שהקב"ה בבחי' "גדול" והראי' לכך מתחלת התורה בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, והארץ היתה תוהו ובוהו וגו' ויאמר אלהים יהי אור, שאורו של הקב"ה יהיה גם בארץ, ויהי אור, ועי"כ הוא כבי' בבחי' גדול.

המוגיד הגוה"ק ממעזריטש זי"ע ועכ"ל לפרש הכ' (תהלים י"ט י') יראת הם טהורה, באם שהיא טהורה בלי שום פניה אזי עומדת לעד ומוקיימת את התורה לעד, ואשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו כבפסחים (נ' ע"א).

ועיי"ש (ע"ב) רבא רמי כתיב כי גדול עד שמים חסדך וכתיב כי גדול מעל שמים חסדך, הא כיצד כאן בעושים לשמה וכאן בעושים שלא לשמה, ואפ"ל המעם דשלא לשמה הוא רק עד שמים כיון דהיא בלי יראה אינה עומדת לעד, וז"ש מה יתרון לו לאדם בזמן הסתלקותו מעוה"ז בכל עמלו שיעמול "תחת השמש" תורה שלא לשמה, אבל למעלה מהשמש תורה לשמה יש לו יתרון. וזש"א המשנה באבות (פ"א מ"ג) אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב ע"מ לקבל פרס אלא היו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהי מורא "שמים" עליכם, היינו שלא יהיה רק עד שמים חסדו בגבול ותכלית.

והנה המבדיל בין מעל שמים לעד שמים הוא הרקיע, וז"ש ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים, מים רומז לתורה אין מים אלא תורה (עיי' ב"ק פ"ב ע"א), אשר מתחת לרקיע, היינו תורה שלא לשמה, ובין המים אשר מעל הרקיע, תורה לשמה, והנה כשאדם לומד תורה בזמן שבנ"א שומעים קשה מאוד לכוון לשמה בלי שום פניות, משא"כ כשהם ישנים והוא בדד ינחנו, אזי אין עמו אל נכר שרומז על פניות שח"ו הוי כע"ז, כמבואר בחוה"ל (פ"ד משער יחיד המעשה), ומשו"ה אמחו"ל בעירובין (ס"ה ע"א) אמר רב יהודה לא איברי ליליא אלא לגירסא, דאמר רשב"ל קאי על דברי רב יהודה מטעם שלא אברי ליליא אלא לשינתא ובנ"א ישינים ויכול אז לעסוק בתורה לשמה ומיושב קו' התוס' שם בזה. ולפעמים גם ביום יכול לכוון מחשבתו לשמה אבל רוב תורתו שיהיה לשמה הוא רק בלילה, ומכוון לשון הרמב"ם רוב תורתו, וממילא מגלין לו אז רזי תורה כמבואר בפרק קנן תורה, וזה שאמר שלמה המלך אין כל "חדש" בתוה"ק תחת השמש, היינו שקשה לחדש דבר לאמיתתה של תורה כשלומד תחת השמש, והיינו ביום שהוא ח"ו שלא לשמה, משא"כ כשמקדיש הלילה בלימוד תורה הוי כמעין המתגבר ומגלין לו רזי תורה. השי"ת יעזרנו ע"ד כבוד שמו.

ויהי כן. דהמע"ה בתהילים (א' ד') אמר לא כן הרשעים כי אם כמוין אשר תדפנו רוח על כן לא יקומו רשעים במשפט וגו', ואי' במד"ר אמר הקב"ה אני אמרתי ויהי כן ואתם אמרתם לא כן ע"כ לא יקומו רשעים במשפט, וי"ל עפ"י מה שאי' בשם היהודי הק' דמי שעוסק בחקירות הוא בבחינת "פן", כי מזמן לזמן משתנה דעתו בעבודת השי"ת כפי שכלו בעת ההוא ותמיד חושב פן כך הדרך, לכן הוא בבחי' "פן" שמשמעותו הוא

ורוח אלהים מרחפת על פני המים. איתא בבעה"ט ורוח אלהים מרחפת עם התיבות והכולל עולה "וזה הוא רוחו של מלך המשיח" עם הכולל (עיי' בס' מצרף לכסף). ואפשר לומר דאי' בספרים ע"פ מאמרים ז"ל (סנהדרין צ"ח ע"א) דהגאולה תהיה בזכות ענוי ארץ, וזש"נ (תהלים ע"ה י"א) וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק, דהנה הר"ת וס"ת של רשעים הוא רם, ושל צדיק הוא קץ, והיינו כשקרני רשעים שהם אותיות ר"ם המרומז בר"ת וס"ת, אגדע, אז תרוממנה קרנות צדיק יבוא הקץ, שהם הקרנות של צדיק, וזה שאמר הכתוב ורוח אלהים מרחפת זו היא רוחו של מלך המשיח על פני המים ע"י מדת הענוה, כי מים רומז לענוה שהולכים למקום נמוך (עיי' תענית ז' ע"א).

ויקרא אלהים לאור יום וגו'. יו"ם ר"ת מודה ועוזב ירוחם, וזה ויקרא אלהים לאור יו"ם, ע"י שיהודי מודה ועוזב זוכה להאיר.

ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. י"ל עפ"י מ דאיתא בספ"ה ק' דיש פ"ר דינים שמשם באים הדינים ר"ל (מאותיות מנצפ"ך העולים פ"ר עיי' בנ"י) והוא ע"י מדת הגאולה שמחזיק עצמו נא"ה גימ' נ"ו, וה"פ נ"ו גימ' פ"ר, ומשו"ה המתגאה הוי כעובד ע"ז (סוטה ד' ע"ב) כיון שנותן כח להדינים לשלוט, והעצה לזה לתקן בחינת יו"ם שגם גימ' נא"ה הרומז לגאולה, ע"י מדת לילה שידע שבחושך מעשהו ויבוא לידי שפלות הרוח, ואזי אני את דכא שהקב"ה מרכין שכניתו אצלו עיי' סוטה (ה' ע"א) וכשמוסיפין א' לנ"ו עולה ז"ן, שהוא מספר א"ל הוי"ה, שמות הרחמים, ויאר לנו (תהלים קי"א), להאיר מתוך החשכה, ומשו"ה ענו"ה גימ' יו"ם ליל"ה. וזש"ה ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד, היינו ערב בוקר שהם יום ולילה וכנ"ל שתיקון יו"ם ע"י לילה במה שמתבונן בחשכותו ובשפלותו וממשיך עליו אלופו של עולם, וע"כ יו"ם, עם אחד, עולה נ"ז כנ"ל, א"ל ד' ויאר לנו.

ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע וגו'. יל"פ בהקדם מה שפרשנו הפסוק בקהלת (א' ט') ואין כל חדש תחת השמש, דהנה במס' שבת (ל' ע"ב) עה"פ שם מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש, אמרי דבי רב נאי תחת השמש הוא דאין לי, קודם שמש יש לו, רומז על התורה, ועי' בפרש"י שם, יעמול בתורה שקדמה לשמש, וכדאיתא בפסחים (נ"ד ע"א) ז' דברים נבראו קודם שנברא העולם ואלו הן תורה וכו', ויש להבין דעכ"פ מדוע התוה"ק נקראת ונרמז בד"ז של "קודם השמש", ויש לומר עפ"י דברי הרמב"ם (הל' ת"ת פ"ג, מובא ברמ"א יו"ד סי' רמ"ו סכ"ג) שאין אדם לומד רוב תורתו אלא בלילה, והנה כי ראשית חכמה יראת ה' (תהלים קי"א י'), והיינו שהיראה היא המקיימת את החכמה (עיי' מס' שבת ל"א ע"א), ונאמר בשם

ספק, משא"כ מי שהולך בתום בדרכי התורה הוא אצלו כיתד שלא תמוט לא לסור ימין ושמאל ממצות הש"י הוא בבחינת "כן", שעושה תמיד בלי שום ספק ושינוי, וז"ש פרעה (שמות א' י') הבה "נתחכמה" לו פן ירבה, היינו שנתן עצה שיעסקו בחכמה וחקירה, ואז פן ירבה ר"ל ירבה בחי' "פן" היינו הספק כנ"ל אצל בני ישראל, אמנם הכתוב מעיד וכאשר יענו אותו "כן" ירבה היינו שנתרבה אצלם בחי' "כן" כנ"ל, וזה יש לרמוז מה שהביא רש"י (בפסוק י"ב) בשם המדרש אתם אמרתם פן ירבה ואני אומר "כן" ירבה, דהיינו שהמצרים רצו להכניס בהם ספיקות בעבודת ה' והיינו בחי' "פן" ואני אומר "כן" ירבה, היינו בחינת האמת והאמונה שהוא כן מלשון כן בנות צלפחד דוברות.

וכן מרומז זה בפר' נצבים (כ"ט י"ז) בפסוק פן יש בכם שרש פרה ראש ולענה, היינו אם יש בכם "פן" שהוא בחינת ספקות אזי הוא שורש פורה ראש ולענה. ובוה יבואר על נכון הא דא' בספה"ק לכוון במצות שופ"ר רק מטעם רחמנא אמר תקעו, דשופר ר"ת שורש פורה ראש ולענה, וזה רומז על ספיקות בעבודת ה', וכשמקיים מצות שופר בלי חיפוש טעמים רק משום שהוא חק לישראל, אזי הוא מתקן כ"ז. וכן יל"פ בזה הפסוק (דברים י"א ט"ז) השמרו לכם פן יפתה לבבכם, דאם תכניסו בלבבכם בחי' "פן" אזי ח"ו וסרתם ועבדתם וגו'. וזה יש לרמוז בגמ' ברכות (כ"ח ע"ב) כשחלה ר' יוחנן בן זכאי ונכנסו תלמידיו לבקרו התחיל לבכות, אמרו לו תלמידיו מפני מה אתה בוכה, אמר להם וכו' עכשיו שמוליכים אותי לפני ממו"ה הקב"ה וכו' ואיני יכול לפייסו, ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים אחת של גן עדן ואחת של גיהנם ואיני יודע להיכן מוליכין אותי, דמקשים העולם הלא מקודם ג"כ בכה ע"ז שאינו יודע אם יוליכו אותו לג"ע או לגיהנם, ומה הוסיף לאמר ולא עוד, אך עפ"י הנ"ל אפשר שבכה שחשש לפי ענותנותו שמא ח"ו לא יצא ידי חובת האמונה בשלימות ונשאר אצלו מבחינת פן, וזה מרומז באמרו ויש לפניו שני דרכים, וע"ז ודאי יש לבבות כי חקירה יכולה להביא לידי מינות ח"ו אשר אין להם חלק לעוה"ב (עיין ריש פ"א סנהדרין). ובוה יבואר דברי המדרש שלפנינו על נכון, לא כן הרשעים וכו' אמר הקב"ה אני אמרתי ויהי כן היינו שיהיה בחי' "כן" שהוא יציב וקיים ואתם אמרתם לא כן ובאו לידי פן שהוא מינות, ע"כ לא יקומו במשפט, השי"ת יאיר עינינו בתורתו ועבודתו.

ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו. אחז"ל (נדה ל' ע"ב) בשעה שנולד אדם משביעין אותו תדי צדיק, ואפשר לומר שלזה נאמר נעשה אדם בצלמנו, ר"ל בשעה שנעשה אדם שהוא בשעת יציאתו לעולם, משביעין אותו תדי צדיק, ומרומז בתיבת צלמנו"ו שהוא נוטריקון נשבעתי ואקיימה לשמור

משפטי צדקך.

נעשה אדם וגו'. במד"ר (ח' ה') חסד אמר יברא האדם ואמת אמר אל יברא שכולו שקר, מה עשה הקב"ה השליך אמת ארצה. ורבו הקושיות במדרש זה, וי"ל בדרך צחות עפ"י הידוע דחסד הוא מה שעושים עם הגוף ולא עם הממון ובוה שוים העני והעשיר דגם העני יכול לגמול חסד בגופו, וזה שטען האמת שהחסד שעושים בני אדם זה עם זה אינו חסד של אמת רק לתשלום גמול דכיון שחסד הוא בגוף גם העני יכול לשלם גמולו בגופו, ע"כ השליך אמת ארצה להראות שהרבה הם כפויי טובה ואינם משלמים גמול וממילא חסד של אמת הוא, ובצדקה שהוא בממון ושייך רק לעניים ואינו מצפה לתשלום גמול, לא נצרך להשלכת ארץ, וזה יש לרמוז בתהלים (פ"ה י"ב) אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף, דההוכחה שהחסד הוא אמיתי הוא רק ע"י שהשליכו ארצה, אבל וצדק שהוא צדקה, משמים נשקף, דגם בשמים רואים שהצדקה הוא אמת ולא משום תשלום גמול.

וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד וגו'. ובמד"ר (ט' י') טוב זה החיים מאד זה המות אפשר לומר והנה טוב זה החיים, היינו המסתפק בהכרחיות רק מה שצריך לחיים חיותו זהו טוב, ומאוד זה שהולך אחרי המותרות זהו המות בעוה"ז שנעשה עני החשוב כמות ומכש"כ לעוה"ב, ולזה מצונו במס' סוכה (ל"ז ע"ב) שכל העם היו מנענעין את לולביהן באנא הצליחה, כלומר על מותרות שכן מורה לשון הצליחה ור"א ור' יהושע רק בהושיעה נא, כלומר שהתפללו רק על הכרחיות.

וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ויהי ערב ויהי בקר יום השישי. עיין ברמב"ם ריש ספר האגרות דמנוחת הגוף בשבת נגד מילת ערלת בשר של אאע"ה ומנוחת הנפש נגד מילת ערלת הלב של משרבע"ה, והגם שמילת הבשר מקיימים ישראל בשמחה כמבואר בגמ' שבת (ק"ל ע"א) תניא רשב"ג אומר כל מצוה שקבלו עליהם בשמחה כגון מילה וכו' עדיין עושין אותה בשמחה, מ"מ עיקר השמחה בא ע"י טהרת הלב, דע"ז הוא נאמן בעבודתו כי אחר כונת הלב הן הן הדברים, וזה מרומז בתפלת שבת ישמח משה במתנת חלקו, היינו מנוחת הנפש בשבת שהיא כנגד מילת ערלת הלב של משרבע"ה כנ"ל וזה דווקא גורם לשמחה, והטעם כי עבד נאמן קראת לו, דוקא, ע"י מילת מרבע"ה כנ"ל.

ואולי מה"ט קודם ביאת עמלק שהלב לא נפגם עדיין היה די בשמירת שבת אחד כלומר מנוחת הגוף, רק אח"כ שנפגם הלב באמרם היש ה' בקרבנו אם אין ח"ו ונכשלו ב"ספק" שעולה בגימטריא עמל"ק, הוצרכו לשתי שבתות למנוחת הגוף וטהרת הלב, (כדאיתא במס' שבת ק"ח ע"ב), ומיושב בזה הא דאחז"ל (שם) אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהן אומה

ולשון, ומאידך איתא (שם) אלמלי שמרו ישראל שתי שבתות וכו', ולהג'ל ניהא דקודם ביאת עמלק הי' סגי בשבת אחד כנ"ל. (עין פרשת אמור מש"כ עוד בביאור ענין שתי שבתות). ויש לרמז בזה מ"ש חז"ל במתני' ר"ה (כ"ט ע"א) כאשר הרים משרבע"ה ידו וישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים וגבר ישראל, דייקו בלשונם ומשעבדין את לבם דכדי להתגבר על עמלק היו צריכים במיוחד להתחזק במילת ערלת הלב.

ובזה אפשר לומר כוונת הכתוב (שמות ל"א י"ג) אך את שבתותי תשמרו כי אות היא ביני וביניכם לדרתיכם לדעת כי אני ה' מקדשכם, ומדויק בלשון שבתותי היינו בחינת שבת דקוב"ה כבי' שלא שייך אצלו מנוחת הגוף לדעת כי אני ה' מקדשכם מנוחת הנפש, ולזה אמר "אך" שהוא מיעוט, כי בני עליה הזוכים לקדש השבת בדרך זו במנוחת הנפש כדבעי מועטין המה, עיין סוכה (מ"ה ע"ב), וזה אות הוא ביני וביניכם, קדושת השבת בבחי' זו של מנוחת הנפש הוא מעין שבתו כבי'. והנה י"ל דע"י מילת ערלת הלב זוכה לתשובה מאהבה שהוא בחינת שב"ת שהוא ר"ת שבת בו תשוב, והתשובה שעושים בשבת היא מאהבה, כי שבת ניתנה באהבה וברצון בחי' מתנה, עיין שבת (י' ע"ב) א"ל הקב"ה למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה, ובתשובה מאהבה, נהפכים גם זדונות לזכויות (עיין סוף יומא פ"ו ע"ב), והנה ידוע מש"כ המהרש"א בפ' הגמ' עירובין (י"ג ע"ב) הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא וכו' נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא, ופירש דנמנו התרי"ג מצוות וראו שהל"ת מרובין ועלול לצאת שכרו בהפסדו ע"כ גמרו טוב שלא נברא, לפי"ז עכ"פ ע"י שמירת שבת בטהרת הלב המביא לידי שמחה ואהבה ולתשובה מאהבה שגם מעונותיו נעשים עשין נמצא שהעשין מרובין, וממילא טוב שנברא, וזשה"כ ויכל אלהים, מלשון כלתה נפשי, שחמד, מלאכתו אשר עשה "ביום השביעי", פי' על ידי השבת כי על ידו טוב שנברא. ובזה יל' גם הפסוק שהתחלנו וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ר"ל שטוב שנברא, ומסיים הטעם ע"י ויהי ערב ויהי בקר יום השישי שהוא הכנה לשבת שמביא טהרת הלב ואז כל אשר עשה טוב מאד.

וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ויהי ערב ויהי בוקר יום השישי, ויכולו השמים וגו'. י"ל עפ"י מ דאי' בגמ' (עירובין י"ג ע"ב) נמנו וגמרו נח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא וכו' ולכאורה קשה הלא נאמר בבריאת האדם והנה טוב מאד, וי"ל דהנה כ' המהרש"א בחי"א ג' (מכות כ"ג ע"ב) לפרש הגמ' שנמנו הל"ת והמ"ע, וראו שהל"ת מרובים מן המ"ע, אז נמנו וגמרו דטוב לו שלא נברא, דהוא קרוב להפסד יותר מלשכר, יעש"ד, והנה מצינו דדחז"ל (שמו"ר פ' כ"ה ט"ז)

א"ל הקב"ה לישראל אם תזכו לשמור שבת מעלה אני עליכם כאילו שמרתם כל המצות שבתורה וכו', וכן אחז"ל (שבת קי"ח ע"ב) כל המשמר שבת כהלכתו אפי' עובד ע"ז כדור אנוש מוחלין לו. וממילא השומר שבת נוח לו שנברא, דהלא נחשב לו כאילו קיים ושמר את כל המ"ע. וכן לגבי המצות ל"ת שהמה מרובים הכל נמחל לו מכש"כ דעבודה זרה דחמורה מכולם, וא"כ אינו קרוב להפסד יותר מלשכר, וזי"ל הפסוק, וירא אלוקים וכו' והנה טוב מאד, ואמנם זהו רק באופן זה, ויהי ערב ויהי בוקר יום השישי, ויכולו השמים וגו' שישמור האדם את השבת ואז טוב לו שנברא שיהא קרוב יותר לשכר מלהפסד, וזה יל' פ"פ מה שאומרים בזמירות, נפש כי נאנחה, בימות השבוע מטעם דטוב לו שלא נברא, אבל בא שבת באה מנוחה, דע"י שמירתה טוב לו שנברא, ובזי"ל הרמז בהפ' (תהילים קי"ט ב) אשרי נוצרי עדותיו בכל לב ידרשוהו, דהנה שב"ק הוא עדות ע"ז שהקב"ה ברא העולם ומנהיגו (שבת קי"ט ע"ב) כל המתפלל בע"ש ואומר ויכולו וכו' נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית וכו' וזהו אשרי נוצרי עדותיו דהוא שמירת שב"ק שהוא עדות על חידוש העולם, בכל לב ידרשוהו.

וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ויהי ערב ויהי בקר יום השישי. נודע פלוגתת ב"ש וב"ה בעירובין (י"ג ע"ב) שב"ש אמרו טוב לו לאדם שלא נברא וב"ה אמרו טוב שנברא, ואפשר לומר שב"ש הם מסטרא דדין ומשו"ה אמרו נוח לו שלא נברא, דמדת הדין אומרת נפש החוטאת תמות כדאי' בירושלמי מכות (פ"ב הל"ו) שאילו לנבואה חוטא מה עונשו אמרה הנפש החוטאת תמות, וב"ה הם מסטרא דחסד ומהני תשובה לכך טוב שנברא, והנה על נמנו וגמרו שטוב שלא נברא פירש המהרש"א במס' מכות (כ"ג ע"ב) שנמנו הל"ת והעשין וראו שהל"ת מרובין לכך נמנו וגמרו שטוב שלא נברא שקרוב להפסד עכ"ד. אבל אפשר לומר כיון שאחז"ל במס' מנחות (ק"י ע"א) כל העוסק בתורת עולה כאילו הקריב עולה, נמצא שע"י לימוד הלכות של המ"ע הוי כאילו קיים, ממילא המ"ע הם כפולים והם מרובים מהל"ת ושבו הוי קרוב לשכר ונוח שנברא. ובזה יל' הפסוק וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, ולכאורה הא נמנו וגמרו דטוב שלא נברא, ע"ז בא כמתרץ ויהי ערב ויהי בקר יום השישי, ודרשו חז"ל במסכת שבת (פ"ח ע"א) יום השישי בסיון יום קבלת תורה"ק, וע"י התורה טוב שנברא כי ע"י לימוד התורה"ק הוי קרוב לשכר כנ"ל.

ולכאורה הי' אפשר לומר דדוקא ע"י תורה לשמה נחשב כאילו קיים המצוה בפועל, אך כיון דאחז"ל (פסחים ג' ע"ב) לעולם יעסוק אדם בתורה ומצוות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, ממילא כל התורה ומצוות הוי כלשמה וטוב שנברא. והנה זה וודאי דמי שיכול לכלול א"ע בתוך כלל ישראל

במס' יומא (ל"ח ע"ב) אמר ר' יוחנן אפילו בשביל צדיק אחד קיים העולם שנאמר (משלי י"ב) וצדיק יסוד עולם, וא"כ כשהעיד נמרוד שיש צדיק אחד ממילא שמים וארץ אינם נוגעין בעדותם דממילא יתקיימו בזכות אברהם, ובוה יל"ה כ"י אמרתי עולם חסד יבנה, פ"י בשביל צדיק אחד המתחסד עם קונו נברא כל העולם, ומביא ראיה לכך, שמים תכין אמונתך בהם, דהיינו שהם יעידו, וקשה הלא נוגעין הם, וע"כ כנ"ל, דבשביל צדיק אחד נברא העולם וממילא אינם נוגעין, וז"ש עולם חסד שהוא אאע"ה כמו שכתוב חסד לאברהם יבנה בעבורו, ובוה מובן הדרש אל תקרא בהבראם אלא באברהם.

ומתורץ גם מה שלכאורה קשה הלא נמרוד וכל המנויים שמה לבן וכו' מעידין רק על יחידים ולא על כלל ישראל, אבל מכיון שצדיק יסוד עולם ובעבורו העולם יכול להתקיים, א"כ שמים וארץ כבר אינם נוגעים בעדותם והם כשרים להעיד על כלל ישראל, נמצא דבצירוף שניהם היינו מה שלבן או נמרוד יעידו, ושפיר יש כבר זכות קיום לעולם משום צדיק יסוד עולם, ולכך שמים וארץ כבר אינם נוגעים. (ובוה יש לפרש מה דאיתא במס' שבועות (ל"ט ע"א) דבשעה שנאמר לא תשא נודעזע כל העולם, מכיון שבעון שבועה נפרעין מכל העולם ואז גם אוה"ע נוגעין הם ואין ח"ו עדות).

והנה התוס' בע"ז שם מקשים על הגמ' שמים וארץ נוגעים בעדותן הא מ"מ אכתי יש ראי' שקיימו התורה דכיון ששמים וארץ עומדים יש ראיה שישאל קיימו התורה עיי"ש, ואפשר ליישב קושיית התוס' עפ"י המבואר מדברי חז"ל במס' ברכות (ז ע"א) דדיבור לרעה של הקב"ה חוזר, וא"כ אפשר שחזר בו כב' מהדיבור שאם לא יקיימו התורה לא יתקיימו שמים וארץ וממילא אין ראי' מקיום שמים וארץ שקיימו התורה, אמנם לפי"ז לכאורה הא לא הוי נוגעים דהא קיומם לא תלוי בקיום התורה, אך י"ל דעכ"פ הם נוגעים בעדות כפי שיטת רבינו ברוך בטוח"מ סס"י ל"ג בב"י דגם בפסול נוגע בעדות צ"ל תחילתו בכשרות, וכיון דבתחלה בשעת התנאי קודם החזרה היו נוגעים, שוב פסולים לעדות. והנה ידוע קושיית המפורשים על ענין הידיעה והבחירה, דכיון שידיעתו יתב' מוכרחת, שוב אין בחירה, וכ' לתרץ עפ"י"מ דקיי"ל שהקב"ה חוזר מדיבור לרעה וא"כ כ"ש שחוזר ממחשבה, והידיעה הלא הוא רק מחשבה וא"כ לא הוי סתירה לבחירה, וזה יוצדק לגבי ידיעה לרעה, אבל גבי ידיעה לטובה מה שמשלם הקב"ה שכן בעד המצוות הוא חסד דכיון דלטובה אינו חוזר ממילא הידיעה מוכרחת ושוב ליכא בחירה לטוב. וזהו שאומרים בתפלת יגדל', צופה ויודע סתרנו מביט לסוף דבר בקדמתו גומל לאיש חסד כמפעלו, אבל נותן לרשע רע כרשעתו, דכיון דידיעה לטובה ממילא השכר הוא חסד. ועפ"י"ז יש ליישב הקושיא המפורסמת

אשר בודאי יש ביניהם עוסקים לשמה בודאי מה טוב, רק אפילו מי שאינו במדרגה זו צ"ל דמ"מ מועיל תורתו דמתוך שלא לשמה בא לשמה כנ"ל. וזה שאמרו חז"ל עירובין (ס"ד ע"א) הנפטר מחבירו אל יפטר אלא מתוך דבר הלכה, היינו הנפטר מחבירו שאינו יכול לכלול את עצמו בתוך העוסקים לשמה, מ"מ אל יפטר אלא מתוך דבר הלכה על ידי לימוד תורת המצות, ואעפ"י שלא כל אדם זוכה ללימוד לשמה, מ"מ מתוך שלא לשמה בא לשמה. וזה יש לרמוז בתפלת ראש השנה ובכ"ת פחדך על כל מה שבראת, שיאמרו ח"ו חסרון במעשה בראשית כיון דטוב שלא נברא, עז"א ויעשו כולם אגודה אחת, בהתכללם בתוך כלל ישראל דוודאי יש ביניהם שלומדים לשמה, וא"כ טוב שנברא, ומסיים לעשות רצונך בלבב שלם דאף מי שאינו כולל עצמו, מ"מ טוב שנברא כמש"נ לעיל דמתוך שלא לשמה וכו' וזה מרומז בלבב שלם, בחינת ל"ב של"ם שהוא ר"ת מתוך שלא לשמה בא לשמה.

אשר ברא אלהים לעשות. י"ל דקאי על מצות תשובה שהוא אחד משבעה דברים שנבראו קודם בריאת העולם עיי' גמ' פסחים (נ"ד ע"א), ועפ"י"ז יפה מכוון הר"ת אשר ברא אלהים לעשות לר"ת של בנים אתם לה' אלהיכם (דברים י"ד א'), עפ"י הידוע מספח"ק דהא דתשובה מהני הוא משום דאנו נקראים בנים למקום. וקיימ"ל בקידושין (ל"ב ע"א) אב שמחל על כבודו כבודו מחול. עיי' בני יששכר (מאמרי חודש תשרי מאמר ד' דרוש ז'), וזה שרמז אשר ברא אלהים לעשות דקאי על תשובה כנ"ל הוא משום דבנים אתם לד' אלהיכם. וי"ל דזה גם מרומז בפסוק (מכ"ה ז' ח') כי אשב בחושך ד' אור לי כי הר"ת של כי אשב בחשך יי אור לי, הוא אותיות כא"ב אל"י, ומהני תשובה לעשות מחושך אור. והוא עפ"י"מ שכתבנו שהקב"ה מתייחס לכנס"י כאב אל בנים ואפילו כשאננם עושין רצונו של מקום וכמאמרם ז"ל בקידושין (ל"ו ע"ב) בין כך ובין כך קרויים בנים, ולכך מהני תשובה.

אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. ובמדרש אל תקרא בהבראם אלא באברהם, ויש ליישב המדרש ונקדים הפסוק בתהילים (פ"ט ג') כי אמרתי עולם חסד יבנה שמים תכין אמונתך בהם. י"ל בדרך דרוש עפ"י מה דא' במס' ע"ז (ג ע"א) שהאו"ה יטענו לפני הקב"ה ישראל שקבלו התורה היכן קיימוה וכו' והקב"ה יאמר ששמים וארץ יעידו שישאל קיימו את התורה, וע"ז אומרים אוה"ע שהם נוגעים בעדותם משום שנאמר (ירמיהו ל"ג כ"ה) אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי, אומר הקב"ה יבוא נמרוד ויעיד באברהם אע"ה שלא עבד ע"ז, יבוא לבן ויעיד ביעקב שלא נחשד על הגזל. ומקשין העולם בתחלה מאי קסבר כשאמר שמים וארץ יעידו הלא הם נוגעים בעדותם. ומתרצים עפ"י מה שאחז"ל

על הפסוק בתהלים (פ"ב י"ג) ולך ד' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, אם כמעשהו מה חסד, ולפי"ז מיושב דהחסד הוא דאף שהידיעה לטובה מוכרחת כנ"ל, עכ"ז גומל לאיש חסד. אבל לרשע נותן כרשעתו בדין דמרעה חוזר וא"כ שוב אין הידיעה מוכרחת כנ"ל. ואולם יש עוד תירוץ על העונש שהידיעה שאינה אלא מחשבה אינה מוכרחת רק המחשבה ומש"ה מחשבה רעה אינה מצטרפת למעשה, והעונש הוא רק על המעשה.

והנה ממה שאמרנו למעלה דקיום העולם הוא אף ע"י צדיק אחד יש ראייה שגדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהן כדאי בחולין (ז' ע"ב) דהא אברהם אבינו ע"ה אינו בחיים, ועכ"ז עמדה זכותו לקיום העולם כמבואר בגמ' ע"ז הג"ל יבוא נמרוד ויעיד באברהם, אבל ממה שאמר מרע"ה (דברים ל"א כ"ז) הן בעודני חי ממרים הייתם וגו' מוכח דגדולים המה בחייהם מבמיתתם, וממילא אין ראייה מואצ"ה דהא זכותו אינה עומדת אלא בחייו, וא"כ שוב קשה קושיית המפורשים מה ס"ד דגמ' דשמים וארץ יעידו הא שמים וארץ נוגעים הם, ואין לתרץ כנ"ל דבשביל צדיק אחד העולם קיים וא"כ אינם נוגעים, דהא לא מועיל אלא בחייהם, וע"כ צ"ל כקושיית התוספות דכיון ששמים וארץ קיימים מזה גופא יש ראייה שקיימו התורה, ולפי"ז ע"כ מוכרחים לאמר דגם לרעה אינו חוזר דהא אם חוזר שוב אין ראי' מהא דשמים וארץ קיימים. וכמו שתירצנו באמת לעיל כן קושיית התוס', וא"כ שוב קשה למה יש עונש כיון שהידיעה מוכרחת דהא אין לתרץ כנ"ל דכיון דלרעה חוזר א"כ אין הידיעה מוכרחת, דהא קיימינן השתא דע"כ גם לרעה אינו חוזר, וע"כ צ"ל כתירוץ השני כי הידיעה הוא רק מחשבה ולא מעשה ואינה מכריחה את המעשה, והעונש הוא רק על המעשה. ובזה יתפרש הפסוק בפרשת וילך (ל"א כ"ט) וקראת אתכם הרעה באחרית הימים כי תעשו וגו', ולכאורה קשה למה מגיע לנו עונש הלא הידיעה מוכרחת, לזה אמר אשר תעשו את הרע להכעיסו במעשה ידיכם דוקא, כי העונש הוא רק בעד המעשה שעליה אין הידיעה מוכרחת וכתירוץ הב'.

ממילא לפי"ז שאנו נקטינן לקושיית התוס' לאמת, ששמים וארץ אינם נוגעים, אפ"ל דהטעם הוא כיון דלטובה אפילו נאמר על תנאי אינו חוזר כדאי' במס' ברכות (ז' ע"א) גבי משה, וכ"ה מפורש בישע"י (נ"ה י"א) כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי והצלית אשר שלחתיו, וא"כ אף על פי שהיתנה הקדוש ברוך הוא במעשה בראשית בתנאי שיקיימו התורה, מ"מ כיון שלטובה אינו חוזר על כרחק העולם קיים, ולכך אינם נוגעים. ובזה יל"פ הפסוק (דברים ל"ב א') האזינו השמים וגו' יערוף כמטר לקחי, ר"ל שתהיו עדים, ואם תאמר נוגעים הם, על זה אמר יערוף כמטר לקחי שאינו חוזר

לעולם, וכמו שפירש"י שמטר חי לעולם, וא"כ אינם נוגעים בעדות דהא לטובה אינו חוזר. אכן כ"ז אם נאמר שבראות העולם טובה היא אבל אם נסבור דנח לו לאדם שלא נברא א"כ הברירה הוא רעה ומרעה הוא חוזר וא"כ שוב השמים וארץ נוגעים. ובזה יתפרש הפסוק בתהלים שהתחלנו בו כי אמרתי עולם חסד יבנה, וטוב שנברא, והרריה לכך שמים תכין אמונתך בהם וכשרים לעדות.

אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. וברש"י שם שמתחילה עלה להקב"ה לברוא העולם במידת הדין, וראה שאין העולם מתקיים הקדים מידת הרחמים ושתפה למידת הדין, י"ל דכשנברא העולם במדה"ד היו המלאכים גדולים מנשמות צדיקים, כי בשר ודם עלול לחטוא ח"ו ובדין אין תשובה מועיל ונפש החוטאת תמות, כדאי' בירושלמי (מכות פ"ב הל"ו) רק אח"כ ששתפו ברחמים, צדיקים גדולים שהם בעלי תשובה ומקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, (ע"י ברכות ל"ד ע"ב) וז"ש אלה תולדות השמים רומז למלאכי מעלה, קודם, ואח"כ והארץ רומז לבני אדם, אמנם לו היה רק בהבראם, אבל ביום עשות ה' אלהים ששיתף גם מדה"ר הרומז בשם הויה, אזי ארץ ושמים הארץ קודם. ולזה נקבע ר"ה ביום שנברא העולם ששיתף גם רחמים. וז"ש (דברים כ"ט ט) אתם נצבים היום זהו ר"ה כנודע, כלכם, אפילו מי שאינו הגון, מטעם לפני ה' אלהיכם ששיתף מדה"ר ומהני תשובה, על כן כולכם נצבים וקיימים.

ויהי האדם לנפש חיה. הנה בענינים גשמיים עם ישראל הוא בעוה"ר לחרפה נגד העמים שיש להם כל טוב, רק בעניני רוחניות שמרומז בנפש חיה שהוא הקדושה שהוא המביא חכמה ובינה לישראל, בזה הם עולים על אומות העולם, ולכן ואני הייתי חרפה להם (תהלים ק"ט כ"ה) הר"ת הם ויהי האדם לנפש חיה, וכן חכמתכם ובינתכם לעיני העמים (דברים ד' ו'), ר"ל שע"י חיות דקדושה אנו מתעלים וזה חכמתכם ובינתכם לעיני העמים ומציל את ישראל שלא להיות לחרפת עמים ח"ו, רק וראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך ויראו ממך.

וינחחו בגן עדן לעבדה ולשמרה. עיין מס' ב"מ (ק"ט ע"ב) גבי ההוא שתלא שתבע שכרו מה שהשיב, דסבר רב אשי ליתן לו שתות וא"ל רב אחא בר"י ליתן לו רביע וע"ז אמר רב אשי כי מטית לשחיטת קדשים תא ואקשי לי עיי"ש בסוגיא ובפי' רש"י. וקשה מאד תשובת ר"א שדחה אותו עד שילמדו מס' קדשים ומה שייכות יש זל"ז, ולהבין דברי חכמים וחדותם י"ל בד"ז דהנה גם אדה"ר שנאמר עליו וינחחו בג"ע לעבדה ולשמרה היה לו דין שתלא, ואם נאמר שלוקח שתות י"ל דזהו הטעם שחי תתק"ל שנים ועם השבעים שנה שנתן לדהמעה"ה כנודע, יוצא שחי ממש שתות מימי עולם דהם שית אלפי שנים

ה', ולשמירת הלשון זוכים ע"י שידע שכל אחד ואחד מישראל הוא עצם מעצמיו, וממילא וחרפה לא נשא על קרובו. וזש"ה זאת הפע"ם עצם מעצמי ובשר מבשרי ע"י שאדע שכל ישראל הם עצם מעצמי ובשר מבשרי אזכה להפע"ם שהוא נוטריקון הסר ממך עקשות פה ונשמר הלשון מכל דיבור רע.

ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמותן. עיין בפרש"י שהנחש בהסתתו הראה לחוה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה, ואם חוה היתה עושה גדר שלא לנגוע לא היתה באה לכל זה, וזה נרמז בפסוק (קהלת י"ט) ופורץ גדר ישכנו נחש. **ותתן גם לאשה עמה.** גם לאשה עמה ר"ת עג"ל, שהכל נמשך מחטא הקדום, וכן גם ר"ת לכן גלה עמי (ישעי' ה' י"ג) שגם הגלות נמשך מכך.

נתנה לי מן העץ ואוכל. ובמד"ר ואכלתי אין כתיב כאן אלא ואוכל אכלתי ואוכל עוד, ומקשים היתכן יציר כפיו של הקב"ה יאמר כן. ואפשר לומר בדרך צחות עפי"מ דאי באבות דר' נתן (פרק ל"א) דאם אדם אוכל משלו דעתו מיושבת עליו ואוכל כדי שביעה ולא יותר, אבל האוכל משל אחרים ואפילו אוכל משל אביו ומשל בניו ממשיך לאכול יותר מכדי צרכו והוי כאילו אינו שבע כי אינו שלו, וזה יש לרמוז בפסוק להלן (ל"א ט"ו) ויאכל גם אכול את כספנו, שאמרו רחל ולאח דכיון שאכל יותר מדי סימן שהוא כספנו. ובזה יל"פ גם הפסוק (דברים ח' י) ואכלת ושבעת וברכת, דאם אינו שבע סימן שאינו שלו והוי בוצע ברך ח"ו דאסור לברך כדאי' בב"ק (צ"ד ע"א), וזה שאמר אדה"ר כמתודה אכלתי ואכל עוד, דהיינו שלא שבעתי דזה סימן שאינו שלו וע"ז התוודה.

ועפר תאכל כל ימי חיך. הר"ת מכוונים לויבואני חסדך יי תשועתך כאמרתך (תהלים קי"ט מ"א), רומז שע"י הכנעת הנחש שהוא השטן המקטרג שירד לעפר, זוכים לישועה.

הוא ישוף ראש ואתה תשופנו עקב. עפ"י מאמרם ז"ל (שבת ק"ה ע"ב) כך אומנתו של יצה"ר היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך עד שאומר לו לך עבוד ע"ז, וזה שאמר הכתוב (משלי כ"א) אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה יולד יום, ר"ל אל תתהלל שיבטיחך היצר שלא יסיתך ליום מחר לעבור מן הקל אל החמור, כי לא תדע מה יולד יום שיבוא יום שיסיתך אף לעבוד ע"ז ח"ו. וזה שאמרו חז"ל (ברכות ה' ע"א) לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצה"ר נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה וכו' ואם לאו יקרא ק"ש וכו' יזכיר לו יום המיתה, וקושיית המפרשים ידועה כיון שעצה של הזכרת המיתה הוא יותר מועילה הו"ל לומר מיד שיזכיר לו המיתה, רק י"ל הכוונה שיזכיר לו יום שנגזרה בו המיתה שהוא ע"י חטא עץ הדעת שגם נגרם ע"י כך שתחילה היה בדבר קל שהוא נגיעה, ועי"ז

(עיין ע"ז ט' ע"א), רק לשיטת רב אחא דדינו ברביע תיקשי שהיה צריך לחיות אלף וחמש מאות שנה, וי"ל דנדודע ששנותיהם של האבות היו חמש מאות כי ב' שנים קודם שהכיר אאע"ה את בוראו (עיין נדרים ל"ב ע"א ב' ג' שנים, ר"ל ב' שנים) אינו נחשב לחיים, וכיון שהם היו תיקונו של אדה"ר כנדודע בשם האר"י ז"ל, א"כ לקח רביע ממש היינו שנותיו ושנות אבות העולם.

והנה איתא במס' ב"ב (י"ז ע"א) תנו רבנן ששה לא שלט בהן מלאך המות ואלו הן אברהם יצחק ויעקב משה אהרן ומרים. והנה בשלמא משה רבינו ע"ה ניחא דהוא נצחו (עיין שבת פ"ט ע"א) וכן באהרן היה לו סימני קטורת, וכן במרים י"ל טעם, אבל באבות צריך טעם למד, וא"ל דכיון דהלכה פסוקה דכל הזבחים שנובחו שלא לשמן כשרין אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה (עיין זבחים ב' ע"א), ועין תוס' מנחות (ק"י ע"א) ד"ה ומיכאל דמיתת צדיקים הוא ענין קרבן, משו"ה מתו ע"י הקב"ה בעצמו דאז הוי כנקרב לשמו שיעלו לחובת הבעלים ויתכפר חטא אדה"ר, עפ"י מה שנתבאר לעיל בשם האר"י ז"ל, ומוכח מזה דהם השלימו שנותיו של אדם הראשון ולקח ממש רביע בשבחה דהאי עלמא, אבל אם נימא דגם ע"י שלא לשמה נתכפרו הבעלים, אז אין ראייה שהאבות השלימו, ומה שמתו רק ע"י הקב"ה יש למצוא טעם אחר, ולפי"ז לרב אחא דשתלא דינו ברביע נשאר עדיין הקושיא דהי' לו לחיות אלף ות"ק שנה, וע"כ צ"ל כרב אשי דס"ל דינו דשתלא בשתות, וז"ש רב אשי כי מטית לשחיתת קדשים, היינו מס' זבחים דתנן התם דשלא לשמו לא עלו לבעלים להתכפר, דלפי"ז שפיר מתיישב התי' דהאבות השלימו ודינו כשתלא ברביע, ושפיר תקשי לי שאמרת שתות ודו"ק כי נכון.

ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת. בדרך צחות י"ל, הרבה קטטות שבין איש לאשתו נגרמות מחמת שהוא אומר שיחוסו יותר גדול והיא אומרת שיחוסה יותר גדול, ובאדה"ר שחווה היתה עצם מעצמיו לא שייך זאת, וזש"ה כ זאת הפעם עצם מעצמי ואין בא לידי קטטה, לזאת יקרא אשה שיש בה אות ה' משם הויה ב"ה, כי מאיש שיש בו יו"ד לקחה זאת, ושם "יה" שרוי ביניהם ע"י השלום, וזה שאמר על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ר"ל הדורות אחריהם יעזבו יחוסם והיו לבשר אחד. וזה שאומרים בברכת אירוסין שמח תשמח כשמחך יצריך בג"ע מקדם, היינו כאדה"ר שלא היה מקום לקטטות, ודו"ק.

זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי. אפשר לומר עפ"י הידוע מספ"ה ק' שבאם הפה נפגם אינו יכול להודות להקב"ה כי אין קטיגור נעשה סניגור, וכאשר מתקנים ברית הלשון טוב להודות לד', ובזה אפשר לפרש הכתוב (בראשית כ"ט ל"ה) הפעם אודה את ה', הפעם ר"ת הסר ממך עקשות פה, אזי אודה את

בא לחמור שהוא אכילה. וזש"נ (קהלת י"ח) ופורץ גדר ישכנו נח"ש, דייקא, ר"ל שיקח מוסר מהסתת הנחש בעץ הדעת כנ"ל.

וזה יש לרמוז בפסוק הוא ישופך ראש, ר"ל שהאדם ינצח כאשר ישכיל מראש ויזהר לא להכשל אף בקלות, ואתה תשופנו עקב הנחש ינצח אם האדם לא ישגיח על הקלות המרומז בעקב (ערש"י תחלת פר' עקב) דע"ז יביאנו אל החמורות ח"ו. ועד"ז יש לפרש הגמ' ביומא (כ"ג ע"א) כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנח"ש אינו תלמיד חכם, היינו שאינו נוקם ונוטר כנח"ש להבין סוף דבר מתחלתו אינו ת"ח. ועל דרך זה יש לפרש מאמרם ז"ל (שבת י"ד ע"א) האוחז ספר תורה ערום, ר"ל בלי גדרים וסייגים, נקבר ערום, ר"ל גם מאותה מצוה, מגוף המצוה, שג"כ יכשל בה ח"ו.

וקוץ ודרדר וגו'. בסוף פסחים (ק"ה ע"א) כיון ששמע אדה"ר וקוץ ודרדר וגו', זלגו עיניו דמעות אני וחמורי נאכל באבוס אחד כששמע בזעת אפך וגו' נתקררה דעתו. איתא בספד"ק הטעם שאדם מתיגע בפרנסתו הוא כדי שלא יחטא, כמאמרם ז"ל במסכת אבות (פ"ב מ"ב) יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיע שניהם משכחת עון, וגם כדי למרק עונותיו, משא"כ בבהמה ל"ש אצלה טעמים אלו, לכך מתפרנסת בלא יגיעה, וז"ש בסוף קידושין (פ"ב ע"א) במתני' רבי שמעון בן אלעזר אומר ראית מימך חיה ועוף שיש להם אומנות והן מתפרנסין שלא בצער והלא לא נבראו אלא לשמשני ואני נבראתי לשמש את קוני אינו דין שאתפרנס שלא בצער אלא הרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי. וזשה"כ תהלים (קכ"ח ב') יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך, ר"ל דמה שנצרך יגיעה לפרנסה הוא מטעם אשריך בעוה"ז שלא יהיה לך מלחמת היצר, וטוב לך לעוה"ב ע"י מירוק העוונות בעוה"ז. וז"ש בפרק שירה, שדות אומרות ה' בחכמה יסד ארץ, היינו בשביל החכמה שבא לאדם אחרי ניקוי העוונות יסד ארץ לעבדה בזעת אפים. וזהו שכיון ששמע אדה"ר וקוץ ודרדר זלגו עיניו דמעות שאני וחמורי נאכל בלא יגיעה ולא יזכה למירוק עוונות, רק מששמע בזעת אפך תאכל לחם נתקררה דעתו.

וישלחו ה' אלהים מגן עדן לעבוד את האדמה אשר לקח משם. אפשר לרמוז עפ"י המשנה (אבות פ"ג מ"א) הסתכל בשלושה דברים ואי אתה בא לידי עבירה דע מאין באת ולאן אתה הולך, וזהו וישלחו ה' אלהים את הנשמה, מג"ע, רמז למאין באת, לעבוד את האדמה, לעבוד את השי"ת ע"י האדמה, פי' שידע לאן אתה הולך שהוא ר"ת של לעבוד את האדמה, וגם אשר לקח משם, אשר ר"ת שתקות אנוש רימה, ג"כ רומז לאן אתה הולך, וכן רמז מאין באת באשר לקח משם, ויעבוד גם בזה את השי"ת.

והבל הביא גם הוא וגו'. ידוע מספד"ק פירוש הפסוק (ויקרא כ"ג מ') ולקחתם לכם, שהאדם מחויב לקחת את עצמו ולהכניס עצמו תחת כנפי השכינה, וכן פירשו בזה והבל הביא גם הוא, היינו שהביא גם את עצמו לקרבן, ומשו"ה שעה הקב"ה אל מנחתו, דהו עיקר הקרבן לדמות בעצמו כאילו הוא נשחט (וכמובא ברמב"ן עה"ת פר' ויקרא), לכן והב"ל נוטריקון ולקחתם לכם ביום הראשון ודחכו"ל במדרש ראשון הוא לחשבון עוונות, ויל"פ עפ"י הידוע פירוש הרה"ק בעל קדושת לוי זי"ע, עפ"י הידוע שבר"ה וביוהכ"פ עושים תשובה מיראה ואז נעשים העבירות שגגות, אבל בימי הסוכות זמן תשובה מאהבה מתהפכים לזכויות, ע"ד אמרם ז"ל (יומא פ"ו ע"ב) שע"י תשובה מאהבה זדונות נעשין לו זכויות, וזהו ראשון לחשבון עוונות כי עתה שהכל נעשה זכויות א"כ שפיר יש לחשבם.

והנה והב"ל הוא גם ר"ת הצופה לרשע וחפץ בהצדקו, וע"י תשובה מאהבה נזכה לקידוש השם ומרומז בר"ת ונקדשתי בכם לעיני הגוים (יחזקאל כ' מ"א), וגם הוא נוטריקון והגדת לבנד ביום ההוא (שמות י"ג ח') להמשיך הבנים לתשובה, וזהו בעשור לחודש הזה ויקחו (שם י"ב ג') דהיינו שיקחו את עצמם בתשובה. וזה באדם ובבהמה לי הוא (שם י"ג ג') שגם יקריב עצמו במחשבתו ועי"ז יהיה גם האדם חלק בהקרבן, כי בלא זה הנביא אומר החפץ לה' בעולות וזבחים (שמואל א' ט"ו כ"ב) רק בצירוף מחשבת האדם שמקריב עצמו לה', אז מרוצה לה'. וכולם מרומזים בר"ת של והב"ל, וכן המשפילי לראות בשמים ובארץ (תהלים קי"ג ה') הוא ר"ת הג"ל, שהקב"ה רואה הקרבן בשמים, רומז לחלק אדם שראשו מגיע השמימה וחלק בהמה היורדת לארץ.

וישע ד' אל הבל ואל מנחתו ואל קין ואל מנחתו לא שעה. הנה הגם שהשי"ת מבקש מאתנו אתערותא דלתתא מקודם כמו שנאמר שובה אלי ואח"כ ואשובה אליכם (עין מדרש איכה פרק ה'), מ"מ אין הקב"ה מבקש מאתנו רק ההתחלה בחי' הכנה והוא יגמור בעדינו, כי כל מה שנעשה אתערותא דלתתא אלמלא הקב"ה עוזרו ח"ו לא יכול לו (עין סוכה נ"ב ע"א), וזה יש לרמוז בדברי חכמינו ז"ל (ברכות ל"ב ע"ב) שחסידי הראשונים היו שוהין שעה אחת קודם התפילה וכו', היינו שהיו שוהין שעה אחת בתשובה ומעש"ט לשם הכנה. וזה שאמר הכתוב והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו היינו שעשה הכנה למצוה בבחי' התנאה לפניו במצות שהוא ר"ת הב"ל והוא עפ"י מאמרם ז"ל שבת (קל"ג ע"ב) דתניא זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות וכו', ולכך ע"י הכנתו וישע ד' אל הבל ואל מנחתו, ואל קין ואל מנחתו לא שעה, כי לא עשה הכנה שהוא בחי' שוהין שע"ה אחת.

ואל קין ואל מנחתו לא שעה וגו'. עיקר מעלת ישראל היא

הזדונויות נעשים לזכויות כמו שנתבאר שהוא מטעם מחשבה שמצטרף למעשה. ועפ"י יתפרש הפסוק (ישעי נ"ה ז) יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וגו' ואל אלהינו כי ירבה לסלוח, פ"י שיעשה תשובה מאהבה שהוא גם במחשבה ואז אל אלהינו כי ירב"ה לסלוח שגם מהעבירות יעשה מצוות מכה המחשבה הטובה שנתהפך למעשה, ומסיים הטעם כי לא מחשבותי מחשבותיכם, היינו מחשבה רעה שלכם, שמחשבה טובה מצטרפת ומחשבה רעה אינה מצטרפת.

והנה המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה כדאי' ביומא (פ"ז ע"א) משום שלא יהיה הוא בגן עדן ותלמידו בגיהנם, אך י"ל דהנ"מ בשב מיראה אבל בשב מאהבה מתקבלת תשובתו כדמוכח ביומא (פ"ז ע"ב) דאפילו יחיד ששב מוחלין לכל העולם כולו שנאמר ארפא משובתם "אהבם" נדבה, ממילא לא שייך הטעם דתלמידו בגיהנם כי מוחלים גם לתלמידו. והנה הטעם דמוחלין לכל העולם, פירש הר"ף בחידושי אגדות, דבעושה תשובה מאהבה כיון דזדונויות נעשו זכויות ע"כ מכריע את העולם שהוא מחצה זכות ומחצה וכו' לזכות. וזשה"כ (הושע י"ד א) שובה ישראל עד ה' אלהיך דהיינו תשובה מאהבה, כי כשלת בעוונך, שמא הכשלת אחרים והוי בכלל מחטיא את הרבים דרך ע"י תשובה מאהבה המגיע עד ה' תשובתו מתקבלת.

ועפ"י הנ"ל נבין המדרש שהתחלנו בו, דהנה אדה"ר חטא שפגם בתאוה קנאה וכבוד, בתאוה כמש"כ (לעיל ג' ו) וכי תאוה הוא לעינים, קנאה וכבוד, כמו שכ' (שם ה) כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו והייתם כאלהים, והכשיל עי"כ את קין בזה שנתאוה לכל העולם ולתאוותו של הבל, והתקנא בהבל שהיה לו כבוד בזה ששעה השי"ת למנחתו, וא"כ הי' בכלל חוטא ומחטיא, ע"כ ירא אדה"ר לנפשו שלא יקבלהו בתשובה וממילא אין לו חלק לעוה"ב, ומשו"כ לא הרגיש טעם בשבת שהוא מעין עוה"ב, אך כששמע שקין עשה תשובה ונסלח לו וממילא גם תשובתו יכולה להתקבל פתח ואמר מזמור שיר ליום השבת.

ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר. אפשר לומר דהנה לבר"י לב"ב הוא ר"ת של לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם בשר. ויש לרמוז בזה הפסוק בתהלים (ע"ג א) אך טוב לישראל אלהים לברי לבב, פ"י שצ"ל אך טוב לישראל בהשפעות טובות, ואם תאמר, אלהים, מה יש לענות למה"ד, ע"ז אמר לבר"י לב"ב שהוא ר"ת הנ"ל לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם בשר, היינו שהחומר גורם החטא ואין האשמה כ"כ בהאדם, ע"ד רצונו לעשות רצונך רק השאור שבעיסה מעכב, (עיין ברכות י"ז ע"א) ה' ירחם.

ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר. בחולין

במה שמקבל עליו מלכותו ית"ש, ע"כ הם דווקא נקראים אדם ולא אוה"ע כדאי' בגמ' (יבמות ס"א ע"א), והנה שע"ה במילואו כזה שיי"ן עיי"ן ה"א, עולה מלכות, וזש"נ ואל קין ואל מנחתו לא "שעה" שפרק ממנו עול מלכותו, ובוה יל"פ הפסוק ויקרא (א' ב) אד"ם כי יקריב מכ"ם קרבן לד', פ"י ע"י מסירות נפש לקבל מלכותו יתב', הנרמז בתיבות כי יקריב מכס, אז נקרא אדם.

הלא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ וכו'. וג"ל עפ"י מ"מ דאחז"ל (אבות פ"ה מ"ה) כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, דע"י הזכות של הרבים הוי ליה שמירה וסיוע לכל יוכל היצה"ר להחטיאו, וזהו שאמר הפסוק, הלא אם תיטיב, היינו לאחרים לזכותם, שאת, דהוא מלשון הגבהה והסרה שייסירו ויגביהו ממך העבירות שלא תגיע אליהם ח"ו והיצה"ר לא יוכל להכשילך בהם ח"ו, ואם לא תיטיב, היינו לזכות אחרים, אז, לפתח חטאת רובץ, דהיצה"ר יכול להכשילך בחטאים ועוונות דאין לך השמירה דזכות הרבים.

והייתי נע ונד בארץ וגו'. לכאורה קשה הלא קין לא היה שוגג בהריגת הבל ומדוע נקנס בגלות, רק י"ל בהקדם עפ"י מ"מ שאומרים בשם צדיק אחד שקין הצטדק באומרו השומר אחי אנכי (לעיל פסוק ט), האם אחי שומר "אנכי" ה' אלוהיך, שסבר שהבל אינו שומר את אנכי עכ"ל. ולפי דה"ק אתי שפיר שזה היה שגגתו שסבר שהבל עובד ע"ז, ועבודה זרה הוא מז' מצוות שנצטוו בני נח ואזהרתן זהו מיתתן, כדאי' במס' סנהדרין (נ"ז ע"א), ולכן נתכפר בגלות.

לבלתי הכות אותו כל מוצאו. הבל האמין בהשגחתו יתב' בעליונים ובתחתונים, ע"כ והב"ל ר"ת המשפילי לראות בשמים ובארץ, וקין חשב רק על השמים כבודו שאינו משגיח ח"ו בתחתונים, ואח"כ כששב בא לאמונת ההשגחה גם בתחתונים, ע"כ מרומז בר"ת לבלתי הכות אותו כל מוצאו, שהוא ר"ת של מי כה' אלהינו המגביהי לשבת המשפילי לראות.

ויצא קין וגו'. במד"ר פגש אדה"ר בקין, שאלו מה נעשה בדיןך אמר עשיתי תשובה ונתפשרתי מיד פתח ואמר מזמור שיר ליום השבת. אפשר לומר ידוע הטעם דבתשובה מאהבה זדונויות נעשות כזכויות דאזי יש מחשבה טובה המצטרפת למעשה ומחשבה רעה אינה מצטרפת ממילא נעשה מהרע טוב. ומגמרא שבת (י"ב ע"ב) מוכח דע"כ מלאכי השרת אינם יודעים מחשבה, דאל"כ קשה הא דאיתא בגמ' דאינם מבינים לשון ארמית כקושיית תוס' שם דע"כ צ"ל דיודעים ארמית מק"ו ממחשבה שבלב שיודעים, נמצינו למדין מזה דלסוגיית הגמ' דאין יודעין ארמית כ"ש שאינם יודעים מחשבה. ובוה י"ל דברי הגמרא ביומא (פ"ז ע"א) גדולה תשובה שמגיעת עד כסא הכבוד וכיון שהשי"ת יודע מחשבות לך מצרפה למעשה וגם

(קל"ט ע"ב) איתא משה מן התורה מנין בשגם הוא בשר, ואפשר לפרש כוונת הגמ' משה מה"ת מנין, פי' שיוכל להמליץ טוב על ישראל, ובאה התשובה "בשגם" גימ' מש"ה ורישא דקרא הוא לא ידון רוחי באדם לעולם, שבזכותו של "בשגם" משה רבינו ע"ה ינוצלו, והנה עוד שם בגמ' אסתר מן התורה מנין, ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה (דברים ל"א י"ח), והחילוק בין קרא דמשה, והקרא דאסתר הוא שאין בהאי קרא נשיאת פנים אדרבה הסתרת פנים ח"ו, משא"כ במשה, וזה י"ל הא דא"י במס' מגילה (ט"ו ע"ב) שכיון שהגיעה אסתר לבית הצלמים נסתלקה ממנה שכינה ואמרה אלי אלי למה עזבתני רחוק מישועתי דברי שאנתי (תהלים כ"ב ב'), וזה יש לכוון גם בהא דאמרין (מגילה י"ב ע"א) כלום משא פנים יש בדבר, היינו בקרא דאנכי אסתיר שאין בה נשיאת פנים רק הסתרת פנים משא"כ בקרא דמשה.

והנה עיי"ש בגמ' שעל כלום משא פנים יש בדבר השיב רשב"י הם לא עשו אלא לפנים, והקשו המפרשים הלא ע"ז הוא יהרג ואל יעבור (עי' סנהדרין ע"ד ע"א) ואיך שייך לומר בזה לא עשו אלא לפנים הלא היו מחוייבין ליהרג מצד מצות קדוש השם, וי"ל ע"ד דאיתא בשבת (פ"ח ע"א) עה"פ ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית וא"ל אם אתם מקבלין את התורה מוטב ואם לאו וכו' א"ר אחא בר יעקב מכאן מודעה רבה לאורייתא, אמר רבא אעפ"כ הדר קבלוהו בימי אחשוורוש ברצון, וכדכתיב קימו וקיבלו, קיימו מה שקיבלו כבר, הרי שקודם לזה ה' להם טענת אונס ופטורין ממצות התורה, ונהי דגם בן נח מוזהר על ע"א שהוא משבע מצות שנצטוו בני נח (עי' שם בסנהדרין), וא"כ אין מועיל טענת אונס לגבי עבודה זרה, מ"מ י"ל דהיינו דווקא על ע"ז אבל לא על קידוש השם כמבואר בגמ' שם (סנהדרין ע"ד ע"ב) דב"נ אינם מוזהרים על קידוש השם, וא"כ על עצם ע"ז שפיר מועיל הא שעשו רק לפנים, ועוד ראי' לזה ממה דא"י במדרש שהשי"ת השיב לשרו של ים בשעת קריעת ים סוף שטען הללו והללו עובדי ע"ז, שמא אתה דן אונס כרצון שווג כמזיד (עי' מכילתא פר' בשלח), הרי מוכח דבן נח אינו מצווה על קדה"ש, ומכיון שיש להם דין בן נח מכת טענת אונס, א"כ פטורים הם מקידוש השם, וע"כ יפה השיב הם רשב"י שהם לא עשו אלא לפנים, ועל כן גם הקב"ה לא עשה עמהם אלא לפנים עיי"ש, וזה שאמר במדרש שאמרה אסתר אלי בים ואלי בסיני, היינו שממה שאמר השי"ת בים שמא אתה דן אונס כרצון ושוגג כמזיד מוכח שבן נח אינו מחויב בקדה"ש, ואלי בסיני ממה שכפה עליהם הקב"ה הר כגיגית מוכח שהיו אנוסים, א"כ למה עזבתני ונענתה, וגם הקב"ה לא עשה אלא לפנים.

בשגם הוא בשר. בגמ' חולין (קל"ט ע"ב) משה מן התורה מנין

שנאמר בשגם הוא בשר בשג"ם בגימ' מש"ה עיי"ש, והנה מובא בספה"ק אור פני משה שמשה רבינו נולד במזג רע והפכו ע"י התורה לטוב (עיין גם תפא"י קידושין פ"ד), וזה שאמרה הגמ' משה שהפך מזגו הרע לטוב ממה הוא, מן התורה, מנין שנאמר בשגם הוא בשר שנולד עם נטיות חומריות והפכו לאיש אלהים.

ויאמר ה' אמוחה את האדם וגו' ונח מצא חן. י"ל המושך שני פסוקים האלו, דהנה כשהרשע הוא בפני עצמו י"ל קצת אמתלא שלא היה לו ממי ללמוד, ויצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומתחדש עליו בכל יום שנא' (להלן ח' כ"א) רק רע כל היום (עיין קידושין ל' ע"ב), אבל כשהוא בין צדיקים אין שום טענה ואמתלא שהרי יש לו ממי ללמוד, ובהו יל"פ הפסוק בתהלים (א' ה') על כן לא יקומו רשעים במשפט וחטאים בעדת צדיקים, שזה נתינת טעם דלכך אין להם שום אמתלא יען שהיו וחטאים בעדת צדיקים והיה להם ממי ללמוד, וזשה"כ ויאמר ה' אמוחה את האדם אשר בראתי וגו' כי נחמתי כי עשיתם ונח מצא חן בעיני ה', היינו כיון שנח מצא חן בעיני ה' ואיש צדיק תמים היה, ואלו הרשעים ביחד עם נח היו ולא למדו ממנו, ע"כ כי נחמתי כי עשיתם רח"ל.

הפטרה

מי נתן למשיסה יעקב וגו' הלא ה' זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו (ישעי"ה מ"ב כ"ד). אפשר לומר כי בעוה"ר מטיחין כלפי מעלה ואומרים מי נתן למשיסה יעקב וגו' הלא ה', דהיינו שהשי"ת גורם לנו הצרות והגלות, וע"ז מסיים הפסוק זו חטאנו לו, דבזה גופא שאנו אומרים כך אנו חוטאים, כי אנו אשמים מטעם ולא אבו בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו.